

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Název projektu:

**Internacionalizace, spolupráce, inovace, reflexe a evaluace v
přípravě budoucích učitelů**

Registrační číslo:

CZ.02.3.68/0.0/0.0/19_068/0015764

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0 ve variantě BY-SA

Dítě předškolního věku

Vývoj a zrání jednotlivých funkcí – úvod do pedagogické psychologie

Vývoj dítěte předškolního věku

- Akcelerace duševních změn v předškolním věku:
- výrazně dominuje rozmach živé fantazie,
- nezatížena schematizujícími prvky racionální logiky.

Vývoj poznávacích procesů

Tendence:

- **ulpívat na jednom pohledu subjektu** a nebrat v úvahu i jiné, z nichž se může posuzovaný objekt jevit úplně jinak.
- **ulpívat na jednom stavu**, eventuálně jedné vlastnosti objektu, považovat jej za jeho podstatný a definitivní znak. Objekt se však může měnit a zase se vracet do původního stavu, v těchto proměnách to bude stále tentýž objekt, resp. množina objektů.

Vývoj poznávacích procesů

Typický způsob uvažování je dle **Piageta** názorné, intuitivní myšlení, které je málo flexibilní, nepřesné a prelogické.

Typické znaky:

- **Egocentrismus** – ulpívání na subjektivním pohledu a tendence zkreslovat úsudky na základě subjektivních preferencí (např. zakrývá si oči, když chce, aby je druzí neviděli).
- **Fenomenismus** - důraz na určitou, zjevnou podobu světa nebo jeho představu. Dítě je fixováno na nějaký obraz reality, který není schopno ve svých úvahách opustit. Podstatu světa vesměs ztotožňuje se zjevnými znaky (velryba je ryba). jde zároveň o přetrvávající vazbu na přítomnost, na aktuální podobu světa, tj. **prezentismus**.
- **Magičnost** - tendence pomáhat si při interpretaci dění v reálném světě fantazií, což vede ke zkreslování.
- **Absolutismus** - přesvědčení, že každé poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost (chlapec odmítl reklamu na nejlepší zubní pastu, protože v minulé reklamě tvrdili, že nejlepší je jiná zubní pasta 😊).

Kvalita poznávacích procesů

Racionalita poznávacích funkcí je u předškolních dětí ovlivněna řadou nepřesností podmíněných:

- dosavadní *nezkušenosti*, tj. omezeností a neutříděností poznatků,
- *nevyzrálou emocionalitou*.

Právě pro správný rozvoj a přiměřeně prováděné stimulace dětí v předškolním věku je důležité si uvědomit, co je pro jednotlivé poznávací procesy tohoto věku typické.

Vývoj poznávacích procesů - vnímání

Vnímání dětí předškol. věku je charakteristické **neschopností systematické aktivní explorace** (tj. systematického prohlížení jedné části po druhé).

- Dítě neumí ještě vnímat celek jako soubor detailů a nediferencuje příliš ani základní vztahy mezi nimi.
- Neanalyzuje obrazec na části a není schopné ani syntézy, která by respektovala vztahy mezi těmito detaily.
- Pro vnímání je významnější pohled subjektu než kvalita objektu (jako je např. křiklavá barva) a dále podněty, které jsou pro dítě atraktivní či nějak významné.

Psychické procesy - vnímání

Počitky bývají v předškolním věku zpravidla již dostatečně rozvinuty, takže jsou schopny dostatečně diferencovat základní kvality podnětů senzorického pole, pokud však ***upoutají pozornost*** dítěte.

Děti jsou schopny dostatečně diferencovat základní kvality podnětů senzorického pole:

- hmat - děti rozliší i velmi složité tvary,
- čich a chuť - vykazuje dostatečnou diferenciaci podnětů,
- zrak - jsou rozeznávány i doplňkové barvy (růžová, fialová, oranžová),
- sluch - určuje zdroje nejrůznějších kvalit zvuků (druhy aut, ptáků atp.).

Psychické procesy – vnímání

-

Chápání prostoru, času a počtu

- **Prostor:** dítě má tendenci přeceňovat velikost nejbližších objektů, protože se mu zdají velké. Prostorové vztahy hodnotí podle toho, jak je vnímá, tj. jak se mu jeví. Diferenciace polohy nahoře a dole je již správná, ale diferenciace polohy vpravo a vlevo ještě není - pozice pozorovatele je z tohoto hlediska proměnlivější (při otočení dítěte o 180° je poloha vpravo-vlevo obrácena). Roli zde hraje lateralizace, tj. mechanismy čistě biologického zrání.
- **Čas:** Pojem času se rozvíjí pomalu. V závislosti na egocentrismu a názorovém konkretismu poznávacích procesů měří dítě čas prostřednictvím určitých událostí a opakujících se jevů, zejména pokud jsou nějak subjektivně významné.
- **Počet:** Dítě má vrozenou schopnost využívat kategorii počtu. Myšlení je ovlivňováno centrálními konceptuálními strukturami, z nichž jedna je zaměřena na uvažování o počtu.

Vnímání předškoláka má též svá specifika:

- Dítě vnímá celistvě, globálně, neanalyticky.
- Soustředí se pouze na to, co jej bezprostředně zaujme.
- Charakterizuje jej vazba na **osobní prožitek**.
- S výraznými obtížemi chápe názor jiné osoby, domnívá se, že všichni ostatní vykazují stejný pohled na určitou věc jako ono samo.
- V tomto věku ještě fantazie pohotově doplňuje každou mezeru v poznání.
- Vzdálenosti a časové úseky často přeceňují.

Pro vstup do školy (v oblasti vnímání) je nezbytné:

- Vyzrálост očních pohybů a senzomotorická koordinace.
- Schopnost vizuálně rozlišovat figuru a pozadí.
- Zachování konstantnosti konkrétního tvaru.
- Správné vnímání polohy v prostoru.

Pozornost

Pozornost představuje tu stránku psychické činnosti, která umožňuje **výběrové zaměření a koncentraci člověka** na určité podněty a jevy.

Vnější podmínky prostředí sehrávají významnou roli pro kvalitu dětské soustředěnosti.

Pro její **udržení** jsou ovšem důležitější vnitřní podmínky, které závisí na osobnosti každého dítěte.

Paměť

Záměrná paměť ještě není v předškolním věku příliš spolehlivá – její variabilita však napomáhá k bohatšímu příjmu informací.

Děti si **bezděčně** osvojují značné množství informací, včetně nejrůznějších říkanek, ale musíme si uvědomit, že se:

- u nich nesoustředí na obsah,
- uspokojují se jen rytmem a rýmem,
- osvojují si text **mechanicky**, bez dostatečného myšlenkového zpracování, což převládá ještě na počátku školní docházky.

Paměť

Při hrách s pravidly se začíná objevovat i ***záměrné zapamatování***.

Děti, které v předškolním období nejsou vedeny rodiči k záměrnému zapamatování, mívají ve škole zpočátku obtíže, např. s vyřizováním vzkazů rodičům, co mají mít za pomůcky na další den, co za domácí úkol. Zapomětlivost vůbec nemusí ještě demonstrovat u dítěte jakoukoliv poruchu.

Představivost a fantazie

- Pokud se realita jeví nesrozumitelná, dítě si vysvětlí tak, jak umí, resp. tak, jak se mu jeví. Smyslem jednání je dosažení alespoň zdánlivé jistoty, že svět je poznatelný a že se v něm dokáže orientovat. Dítě interpretuje realitu tak, aby pro něj byla srozumitelná a přijatelná. Tento přístup se projevuje i formou **nepravých lží**, tzv. **konfabulací**, kdy dítě kombinuje reálné vzpomínky s fantazijními představami.
- **Fantazie** má harmonizující význam, je nezbytná pro cit. a rozum rovnováhu. Dítě aspoň občas potřebuje přizpůsobovat realitu svým potřebám a interpretovat ji bez ohledu na objektivní skutečnost.

Představivost a fantazie

- **Představy v tomto věku se zpřesňují**, obzvláště týkají-li se známých věcí, předmětů, situací.
- Ovšem stále **převládá fantazie**, není dosud korigována kritickým myšlením, naopak do něj zasahuje.
- Předškolní děti se tedy nechávají lehce unášet fantazií a emocemi, dokonce i při vlastním **popisu nějaké události**, ať slovy či kresbou. Výsledkem bývá značně volný popis děje, s upravenými až vymyšlenými pasážemi.

Myšlení

- Zhruba okolo čtvrtého roku opouští dítě fázi „**předpojmového myšlení**“ a dostává se do fáze „**názorného myšlení**“, pro které je dominantní bezprostřední vjem, spojený s asociovanou představou a prožitkem, vázaný zpravidla na viděném.
- Dítě přirovnává neživé věci, stromy, zvířata k člověku, tj. všechno polidšťuje, antropomorfizuje... Myslí si, že cítí, zlobí se, jedí. Není vždy zřejmé, co je jen hra a co je myšleno vážně.
- Uvažuje prelogicky, v souladu s prováděnou činností, mění fakta podle svého přání – hovoříme o **magičnosti** jeho myšlení.

Hrovou manipulací s předměty si začíná osvojovat:

- počet předmětů (jejich celkovou množinu),
- poznávání čísel,
- postupné zvládání jednoduchého počítání.

Koncem předškolního věku již většina dětí dokáže identifikovat nevelký počet předmětů a zvládá s nimi na základě manipulace jednoduché početní operace.

Základem rozumové výchovy v předškolním věku musí být:

- dobrá rozumová úroveň výchovného prostředí,
- logická správnost všeho, co dítě kolem sebe slyší,
- výstižnost vyjadřování a přesnost myšlení dospělých, pracujících s dítětem.

Řeč v předškolním věku

U dítěte dochází k rozšiřování slovní zásoby, ovšem s výraznými individuálními rozdíly mezi jednotlivci (teorie *jazykového kódu*).

Stabilizuje se pořadí slov ve větě podle obvyklých norem češtiny, mění se poměr vět jednoduchých a souvětí:

- dítě užívá bez větších obtíží principy skloňování a časování (neplatí pro výjimky), užívá předložky s nesprávnou koncovkou,
- zvyšuje se počet hlásek tvořených na správném místě a správným způsobem
- dítě je schopné verbálně (slovně) sdělit informaci, příběh,
- dítě užívá prozodických složek (melodie, intonace, rytmus, tempo) v souladu s obsahem řeči,
- dítě se seznamuje s nadvětným významem (frazologismy – žít na vysoké noze, pranostiky – únor bílý, pole sílí, přísloví – bez práce nejsou koláče),
- dítě začíná hrát tzv. „řečové hry“ rýmování, slovní fotbal aj..

Vývoj řeči

- Informace získané verbální komunikací jsou zpracovány způsobem odpovídajícím úrovni myšlení.
- Verbální schopnosti se zdokonalují v obsahu i formě, a to především v komunikaci s dospělým, v menší míře je ovlivňují média (hlavně televize) a komunikace s vrstevníky.
- Rozvíjí se užívání příslovcí, spojek, předložek atd. Některé slovní druhy se objevují ve specifické vývojové fázi a časové posloupnosti.
- Spojitost rozvoje řeči a myšlení. Např. dítě snadněji chápe prostorové vztahy, proto začíná dříve užívat příslovce určení místa a teprve potom příslovce určení času.

Jak se dítě učí mluvit?

- Děti se učí mluvit prostřednictvím nápodoby, Avšak nápodoba řeči má selektivní charakter. Děti si zapamatují je část sdělení, kterou opakují bezprostředně poté, co ji slyšely.
- Děti rády experimentují s novými slovnímu výrazy, a spontánně je různým způsobem modifikují.
- Nápodobou se učí i gramatická pravidla.
- Mladší předškoláci dělají chyby - relativně pomalý rozvoj jazykového citu. Od 4 let začínají mluvit v delších větách, složitějších, později i v souvětích. Stále však dělají chyby, zvláště v časových vztazích. Objevují se mnohé nepřesnosti a agramatismy.

Zvláštnosti dětské řeči

Typická otázka „proč“ dokumentuje postupný zájem dítěte o příčinné souvislosti mezi věcmi.

- Dítě si ale také uvědomuje, že řeč slouží jako dorozumívací prostředek s ostatními lidmi a má nezastupitelnou roli v oblasti sociální integrace dítěte nejen do vrstevnické skupiny.
- ***Egocentrická řeč***, kdy si dítě samo odpovídá na dotazy, komentuje svou aktivitu, plánuje další úkony a radí si. Tato egocentrická řeč postupem času ustupuje a stává se řečí vnitřní. Ta se podílí na schopnosti dítěte samostatně řídit své chování.

Egocentrická řeč

Egocentrická řeč je řečí pro sebe, nehledá a nepotřebuje posluchače. Dítě si povídá pro sebe, bez ohledu na jiné. Tato forma řeči může mít různé varianty:

- **expresivní** - dítě bez ohledu na potenciální posluchače vyjadřuje slovně své pocity
- **regulační** - dítě řídí slovními pokyny své vlastní jednání, dělá to obdobně, jako by to činili jeho rodiče (ted' nemůžu papat bonbon, maminka by se zlobila).

Egocentrická řeč má význam i v tom smyslu, že se nemusí přizpůsobovat vnější realitě jako při komunikaci s někým jiným. Je sice sociálně stimulována, ale její zaměření sociální není. Postupně se mění a stává se vnitřní řečí.

Kresba

Dětská kresba je u dítěte výrazem jeho vývoje, a to:

- Motorického,
- Rozumového,
- emocionálního.

Z obsahového i formálního hlediska se dětská kresba vyznačuje **v průběhu vývoje** řadou typických zvláštností.

Vývoj kresby

Před druhým rokem – dítě objevuje funkci tužky. Jedná se však o čistě motorickou, málo koordinovanou, bezplánovitou a bezobsažnou aktivitu

Pohyby vycházejí:

- z ramenního kloubu,
- následně ze zápěstního kloubu - objevují se čáry: kyvadlové, obloukovité, kruhové, elipsovité, spirálové,
- Později začíná dítě bez záměru kombinovat základní tahy, které po dohotovení kresby někdy i dodatečně pojmenuje.

Kresba

Po **třetím roce** postřehne dítě analogii mezi motorickým tahem a pozorovanou realitou. Typické pro toto období jsou:

- ovály,
- křížky.

Prvním obrázkem přibližně ve věku 3,5 roku bývá **hlavonožec**. Postupně přibývá jednoduché vyznačení očí, nosu a úst, popř. náznak vlasů.

Prvním náznakem trupu bývá vodorovná čára mezi nohama doplněná řadou knoflíků, které zastupují oděv.

Kresba

Kolem čtvrtého roku má již kresba hrubou podobu zvoleného objektu. Po lidské postavě následují kresby květin, zvířat, domů, aut, lodí a dalších pro děti „významných“ a zajímavých objektů.

Po pátém roce děti nekreslí, co vidí, ale to, co znají a k čemu mají emoční vztah. Co se jim líbí a co mají rády, bývá pak hodně velké a barevné. Nezvládají však ještě proporce ani prostor.

A na závěr

Psychický vývoj dítěte a jeho vztah k učení můžeme završit konstatováním, že učení je pro dítě efektivnější v případě, že je dospělý (v našem případě paní učitelka v mateřské škole, v domácím prostředí samozřejmě rodič) postaví jako určitou problémovou situaci, kterou je třeba vyřešit, i když s potřebnou podporou, radou, pomocí dospělého.

L. S. Vygotskij (1978) hovoří o zóně **proximálního vývoje**. Tvrdí, že všechny kognitivní funkce se ve vývoji zobrazují na dvou úrovních:

- 1) Nejprve jako výsledek interakce s jinými lidmi, od nichž se dítě tento způsob uvažování učí.
- 2) Na základě tohoto procesu jako zprvu naučená a následně zvnitřněná funkce.

.....o tom podrobněji v dalších přednáškách a v dílčích úkolech ☺

Odkazy na literaturu:

- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VYGOTSKIJ, Lev Semenovič. *Psychologie myšlení a řeči*. Vydání druhé, upravené (jako komentovaný výbor, celkově v češtině čtvrté). Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1258-4.